

”שותפות ואחדות”- על יסודי

תוכן הערכה

2-3.....	אודות הערכה.....
4-8.....	שיח מוגן בכיתות - שפ”י.....
9-12.....	שיח מוגן בכיתות - שפ”י חמד.....
13.....	מערכי פעילות ומודלים לשעת מחנך- מינהל חברה ונוער.....
14-17.....	מערך שיעור ישראל 2021 – בראי המספרים- המטה לחינוך אזרחי.....
18-20.....	מערך שיעור ”הלוואי שבחברה שלנו”- המטה לחינוך אזרחי.....

מערכי שיעור נוספים במרחב הפדגוגי המטה לחינוך אזרחי וחיים משותפים

[מערך שיעור יום הסובלנות הבינלאומי חטיבה עליונה](#)

[מערך יום המאבק הבינלאומי לא לעמוד מן הצד](#)

אודות הערכה

הקדמה

במהלך השבועות האחרונים אנו חווים שרשרת של אירועים קשים, כואבים ומורכבים. הם מציפים בכל אחת ואחד מאתנו תחושות ורגשות בעוצמות שונות. הם יוצרים קונפליקטים בין תרבותיים ומעמידיים אותנו, כתברה שבונה עקב בצד אגודל את מרקם החיים המשותפים, במבחן גדול.

העוסקים במעשה החינוכי הם מתווי דרך. הם נושאי דגל הערכים, ובהיותם מבוגרים משמעותיים הם יוכלו לסייע לילדים ולבני הנוער להתמודד באופן מיטבי עם המציאות המורכבת. הם יפעלו לחזק את החוסן שלהם, ימנעו מצבי אלימות ופגיעה וימשיכו לטפח אווירה של סובלנות, תוך קידום שיח מכבד ושליטת דעות קדומות שיש בהן כדי ליצור סטריאוטיפים.

עם חזרתם של עובדי ההוראה והתלמידים לבתי הספר חשוב לתת מקום לביטוי אישי, לתחושות, לרגשות ולמחשבות שמתעוררות אצל כל אחת ואחד מהם.

במערכי השיעור והפעילויות המוצעות להלן הושם דגש על הצורך לטפח את התחושה של היחיד שהוא חלק מחברה, המורכבת מהדומים לו והשונים ממנו. יש לחדד את הזיקה, המחויבות והאחריות האישית של היחיד לחברה, ובתוך כך את תפקידו בקידום אורח חיים המקבל את הדומים ואת השונים תוך חיזוק המכנה המשותף לכולנו. מכנה משותף המגנה תופעות של אלימות, הסתה וגזענות ושמירה על כבוד האדם, אהבת האדם וערכות הדדיות. למערכת החינוך מקום חשוב ביצירת בסיס זה.

כדברי הנשיא ריבלין: "אזרחי ישראל, ישראל היהודית והדמוקרטית, הדמוקרטית והיהודית - זקוקה היום לקריאת השכמה. ישראל של מגילת העצמאות, של חזון נביאי ישראל, של החמלה והחסד. לא נהיה קנאים. לא נהיה בריונים. לא נהיה לאנרכיה. מדינת ישראל, הייתה, ותמשיך להיות, מדינה של חוק ושל משפט, של חרות, של סובלנות, ושל צדק. מדינת ישראל, הייתה, ותמשיך להיות, הבית שלנו. הבית של כולנו." (דברי נשיא המדינה ראובן ריבלין בעצרת לקידום הסובלנות ונגד אלימות שנערכה בכיכר ציון בט"ז אב תשע"ה, 1.8.2015).

אוכלוסיית היעד: חטיבת ביניים, חטיבה עליונה

מטרות העל של הפעילות

1. חידוד וחיזוק הידע והערכים העומדים ביסודה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית: סולידריות, מעורבות ואחריות אזרחית.
2. התלמידים ידונו בפעולות אפשריות לחיזוק הסולידריות החברתית והאחריות האישית והאזרחית של כל אחד.

הנחיות למורה

את התהליך החינוכי המוצע להלן יש לקיים לאחר שאפשרנו לאנשי החינוך לשוחח ולהביע את רגשותיהם בעקבות האירועים האחרונים. חשוב לאפשר לשתף ולזהות את רקמת הקולות הייחודיים בחדר. בהמשכו של התהליך מוצעות פעילויות שגובשו במינהל חברה ונוער וכן שלושה מערכי שיעור לתלמידי העל יסודי שגובשו על ידי המטה לחינוך אזרחי וחיים משותפים.

במערכי שיעור אלו התמקדנו בהיבטים של סולידריות, קידום תפיסה חיובית של החברה הישראלית העתידית ועידוד אחריות אישית ואזרחית. לצד מגוון הפעילויות חשוב לעיין [בחזר מנכ"ל](#): התוכנית הלאומית ללמידה משמעותית – השיח החינוכי על נושאים השנויים במחלוקת.

שיח מוגן בכיתות – שפ"י

אנשי שפ"י וצוותי חינוך יקרים,

כאנשי חינוך אנו חותרים לסייע לתלמידינו ולהיות עבורם ככל הניתן עוגן של מוגנות, יציבות וקשר גם בימים קשים. תלמידינו נחשפו ונחשפים למציאות לא פשוטה שמציפה מנעד רגשות ומחשבות. החשיפה למציאות מתקיימת באופן ישיר, דרך אמצעי התקשורת, בשיח המשפחתי ובדרכים שונות של מעורבות שהם עצמם נוקטים. כדי לעבד את המצב חשוב לקיים עם התלמידים שיח פתוח. חשוב ליצור מרחב שיח שיעזור להם להכיל את העוצמות הרגשיות ושיסייע להם לחדד מודעות לכוחות שלהם להתמודד עם המצב. מרחב בטוח לשיח שיאפשר להם לשמוע את חברת השווים ומתוך כך לחזק לכידות חברתית, תחושת שייכות וערבות הדדית הן בכיתה, הן בקהילה והן במדינת ישראל כולה. שיח שיסייע לתלמידים לקיים דיאלוג מכבד ומוגן, להתמודד עם אתגרי המציאות ולפתח לעצמם מגנוני תגובה והתמודדות מושכלים ויעילים.

נשוב ונאמר לתלמידים – אנחנו כאן יחד ככיתה, כקהילה בית ספרית. יחד נתמודד ונתגבר, גם אם השיח בינינו מורכב ומציף ומכאן נמשיך ללמוד יחד ולחיות יחד.

יש להפעיל שיקול דעת באשר לאופי השיח ועומקו, בהתאמה להרכב הכיתה ולגיל התלמידים.

חשוב שהשיח בעקבות האירועים בחברה הישראלית יתנהל בבתי הספר בעברית ובערבית. כמו כן, חשוב שהשיח יתקיים מתוך שאיפה חברתית רחבה להחזיר ולטייב את מרקם החיים השיתופי-אזרחי ומתוך כך יתבסס על מספר נקודות מוצא כגון:

1. גינוי מוחלט של השימוש באלימות ככלל וכאמצעי להביע צורך או להשיג מטרה בפרט.
2. הבעת הבנה ועידוד הבעת תחושות, רגשות ומחשבות נוכח המצב. דגש על הבעת שונות בדרך מקובלת ומכבדת.
3. הבעת אמון ביכולתם של מבוגרים ותלמידים לפעול באכפתיות, מתוך ערבות הדדית ובהתאם לאמות מידה מקובלות ולחוק.

כאנשי חינוך אתם מהווים מנהיגים, סוכני שינוי ומבוגרים משמעותיים, והתלמידים זקוקים למנהיגות שלכם ומחכים לה. בכוחכם לזמן שיח מוגן ורלוונטי עם התלמידים. השיח החינוכי-רגשי יאפשר לתלמידים לבחון את רגשותיהם ומחשבותיהם באופן מווסת תוך הקשבה לקולות נוספים. השיח עמם הוא הכוח שלנו להשפיע לטובה, לווסת, להגן עליהם ולהזכיר להם שיש להם על מי לסמוך.

השיח החינוכי-רגשי צריך להתקיים באופן מתמשך וגמיש, בכל דרך שמתאפשרת לכם: בשיח מקוון בזום (במסגרת הלמידה מרחוק) פנים אל פנים בכיתות (עם חידוש הלימודים) בשיח טלפוני מרחוק, במפגשים אישיים וקבוצתיים. יש לקחת בחשבון את מורכבות השיח חשוב לאפשר לכל תלמיד את המרחב הנכון לו לדבר ולשתף. לכבד גם תלמידים שבחרים שלא לשתף ולאפשר זאת. עבור אותם תלמידים כדאי ליצור גם הזדמנויות לשיח בזוגות או בקבוצות קטנות ואינטימיות יותר.

הצוות החינוכי

חשוב להיפגש בצוות החינוכי לשיח מקדים בהנחיית אנשי המקצוע של שפ"י (בזום או במפגש בוקר) טרם הכניסה לכיתות. במפגש נתכונן לכניסה לכיתות, נשתף בספקות, בתחושות או ברעיונות.

כמה דגשים חשובים למפגש הצוות:

1. נזכיר זה לזה שאנחנו במשימה יחד, פועלים כצוות בעל לכידות מקצועית וחוסן ארגוני. גם בינינו הערבות ההדדית היא כלי ומשאב וגם אצלנו, כמו אצל תלמידינו, אף אחד לא נשאר לבד.
2. נשתף, שגם אנו עוברים חוויות לא פשוטות שעלינו לעבד כדי להרגיש מוחזקים ונכונים לקראת השיח החינוכי-רגשי בכיתה.
3. השיח בצוות יזכיר לנו שאנו מנהלים את השיח בכיתה מתוך הסמכות החינוכית והמקצועית שלנו. התלמידים זקוקים לשיח מסודר, מארגן, מקצועי מדמות סמכות משמעותית.
4. התהליך שאנו נעבור בינינו כצוות מקביל לתהליך שיקרה בכיתה, בכוחה של ההתנסות בתהליך להעניק לנו תחושת בטחון ומסוגלות.
5. אנו פועלים מתוך תחושת שליחות ומשמעות מקצועית. תובנה זו תסייע לנו להפריד בין ההיבט האישי להיבט התפקידי שנמסר בידינו כעת. הפרדה זו חשובה הן משום שהיא עוזרת לנו לשמש דוגמה אישית והן משום שהיא מספקת לנו תחושת הגנה בהיותנו משימתיים.
6. נזכיר את חשיבות השיתוף גם לאחר השיח עם התלמידים ואת יכולתנו לפנות ליועצת בית הספר או לפסיכולוגית בשפ"ח להתייעצות, הן לגבי תלמידים שלאור השיח התרשמנו שהם זקוקים לסיוע, והן לשם שיתוף אישי וחשיבה.

התלמידים והתלמידות

איך ננהל את השיח ?

1. נתנהל באופן שקוף וגלוי. נאמר לתלמידים – "אכן, הנושא רגיש, כואב ומורכב ולא קל לדבר. והנה, בכל זאת אנו בוחרים לדבר עליו כי אנו מאמינים שביכולתנו להכיל את המורכבות וכי אם נצליח לדבר נצליח גם להתגבר על רגשות קשים ולצאת מתחושת האין-מוצא".
2. נשאף להפיח תקווה ולהשיב אמון. נאמר לתלמידים – "אנחנו מאמינים בכם ובנו ובכוח של כולנו לשמור על עצמנו. אנחנו פה יחד – חזקים מספיק כדי לדבר ולהקשיב, חזקים מספיק כדי להתגבר ולהתמודד. יש לנו תקווה ואמונה שהמצב ישתפר והשקט בתוכנו ומסביבנו ישוב במהרה. ועד אז, לא נשארים לבד – משתפים ומשתתפים.
3. נתבטא באופן מבוקר ומדויק, בקול שקט ונינוח. נפעל כדי למנוע הצפה רגשית והצפה במידע שאינו תואם גיל או שאינו הכרחי.
4. הן באופן מקוון והן בשיח פנים אל פנים בפתח השיחה נזכיר לתלמידים את הכללים לשיח מוגן, ובעיקר נדגיש שיש להימנע מהתבטאויות שיפוטיות ופוגעניות. אם תלמידים יתבטאו באופן תוקפני או מתלהם נוכל לעצור, להזכיר לכולם ברוגע את המחויבות לכללי השיח ולהנחות להתבטא באופן לגיטימי ומכבד.
- בהמשך נפנה באופן אישי לתלמידים שנקלעו למורכבות הרגשית, נדרוש בשלומם ונציע להם לעמוד עמנו בקשר של שיתוף ותמיכה.
5. נאפשר שיח פתוח ובטוח, נעודד את התלמידים להביע את עמדותיהם. נאזין להם האזנה שלמה. בהמשך, נאתגר אותם עם שאלות הרחבה ורק אחר כך נעביר את המסר החינוכי שלנו.

6. נאזין באוזן רגישה ולא שיפוטית לתיאורי ההתנהגות והסיפורים ונשתדל להיות רגישים גם למה שלא נאמר ולא דובר בקול.
7. נאפשר לכוח הקבוצתי בכיתה לייצר שיח משמעותי ומשפיע לטובה ונוודא שהקול המאחד, שמגנה את האלימות ונותן תקווה נשמע היטב בכיתה.
8. נאפשר לתלמידים לשתף בעוד תחומי חיים ומצבי חיים מורכבים שמבחינתם מתקשרים לנושא.

התלמידים ישאלו שאלות רבות, איך נענה לתלמידים?

1. נדהד את השאלה – "אני שומעת שאתה שואל אם אני חושבת שהמצב יסתיים בקרוב?"
2. נביע אמפתיה לשואל – "אני שומע שאת כועסת וחושבת שהמצב לא צודק".
3. נתייחס לתוכן שנשאל בדרך בה נרגיש מוגנים באופן אישי, בגבולות הביטוי הלגיטימי ובאופן מבוקר. כשלא תהיה לנו תשובה, נאמר זאת באופן גלוי וישיר .
4. נעביר מסר מחזק, שמביע אמון בתלמידים, מפיח תקווה ומזכיר שכולנו כאן יחד בהתמודדות משותפת

להלן ריכוז עבודתם מסרים שיכולים לשמש לכם כעוגן בשיח -

1. אנו מתנגדים לאלימות מכל סוג: במרחב הפיזי והווירטואלי, ברשתות החברתיות. אלימות אינה לגיטימית בשום צורה, בשום הקשר, כלפי כל אדם .
2. אנחנו חיים בחברה מגוונת שנדרשת בה רגישות בין תרבותית. אנחנו חלק ממרקם חברתי עדין. כולנו, מבוגרים וילדים, אחראים לשמור על המרקם החברתי המוגן שלנו. עלינו למצוא דרך לחיות יחד. למען העתיד שלכם, למען המשפחות שלכם, למען כולם .
3. זכותכם להביע את הדעות ואת הרגשות שלכם. זכותכם לבקש ולדרוש מה שחשוב לכם. זכותכם להרגיש רגשות מורכבים כלפי אנשים אחרים בסביבה .
4. לתרגום של רגש לפעולה יש השלכות. הפרידו בין ההרגשה שלכם לבין ההתנהגות שלכם. התנהגות אלימה פוגעת בך ובאחרים והיא עבירה על החוק ומביאה עמה מחירים כבדים.
5. כשנער או נערה עוברים על החוק הם משלמים מחיר אישי כבד, ובנוסף גורמים למשפחתם ולקהילה לדאגה, לפגיעה ולסבל .
6. חובתכם להפעיל שיקול דעת ולבחור דרכים חוקיות, מקובלות ומקדמות כדי להביע את הדעות והרגשות שלכם.
7. חובתכם להביע את עצמכם באופן שנאמן לכם אך אינו אלים כלפי אדם אחר .
8. ביכולתכם להיות אחראיים. בכוחכם להפעיל שיקול דעת ולבחור מה אתם אומרים ואיך אתם אומרים זאת ומה אתם לא אומרים ולא עושים, כי זה לא אחראי ולא חוקי.
9. חפשו דרכים לגיטימיות להתבטא בלי לסכן את עצמכם ובלי לפגוע באדם אחר. שימו לב גם לאופן בו אתם מתבטאים ברשת החברתית – הפצת הודעות ביוש (שיימינג) או מידע כוזב שזורע בהלה והסתה הם עבירה על החוק ועלולים לפגוע ולסכן אתכם ואת הסביבה.

10. ברשתות החברתיות עובר לא פעם מידע כוזב שעלול לגרום להסקת מסקנות מוטעית ולבחירה בהתנהגויות מסוכנות ומזיקות. הפעילו שיקול דעת, הצליבו מידע ובדקו מהימנות ומקור. אל תפיצו מידע לא אמין או מידע שיש בן מן ההסתה או הביוש .
11. ביכולתכם לגלות אחריות אישית ולא להיגרר אחרי לחץ חברתי. אל תהססו להסס – היסוס זה הפגנת כוח! היסוס מלמד על חופש בחירה, חופש התלבטות ויכולת לבחור נכון .
12. הביטו סביב, האנשים בכיתתכם, במשפחתכם, בעיר, בארץ, בעולם הם אנושיים ורגישים כמוכם. זכרו תמיד להתחשב ברגשותיהם, לכבד אותם, את עולמם ואת בטיחותם. מי ייתן וגם אתכם יכבדו תמיד - בכל מקום ובכל זמן .
13. אפשר לדבר על הכל. בדיוק כמו השיחה שאנו מנהלים כאן. אפשר לדבר אתנו כמבוגרים על כל נושא, בלי שנבהל ובלי שנחרוץ דין. אל תישארו לבד עם רגשות מורכבים, לחצים או דאגות .
14. אופטימיות – אתם צעירים, אינכם לבד, האופק פתוח בפניכם... יש ימים קשים, יש טעויות ויש מחירים אך תמיד ומעל הכל יש את המחר, ואת האפשרות שמשוהו טוב יקרה.
15. אנו מקווים ומאמינים כי מנהיגים מכל הקשת החברתית יפעלו למיגור האלימות ולחיזוק השיח המוגן והמקדם, ורואים בכל אחת ואחד מכם את מנהיגי העתיד, בעלי השפעה חברתית מיטיבה .

העקרונות לניהול שיח מוגן בכיתה כפי שנציג אותם בפני התלמידים –

השיח מורכב ורגיש וכולנו ולכן אנו מבטיחים אחד לשני ש:

1. כל אחד, לפני שיתחיל לדבר יאמר ביטוי קצר של הבנה למישהו אחר שדיבר בכיתה, כדי לאפשר אווירת שיתוף וקבלה.
2. נאמין שכולנו רוצים בטוב, נזכור שאנחנו יחד. שהיחסים בינינו חזקים ושחשוב לנו לשמור על היחסים הטובים בינינו ככיתה .
3. כשמישהו ידבר נקשיב לו עד הסוף, לא נגיב, לא נתווכח, לא נביע דעה.
4. נבין אם מישהו מהחברים מעדיף לא לדבר.
5. כל קול נחשב: מותר להגיד הכל כל עוד איננו מעליבים או מאיימים על מישהו אחר.
6. נדבר רק בלשון אני, על עצמנו ולא נדבר על אחרים – נשמור על פרטיות ואי שיפוטיות .
7. לא נשפוט, לא נשלול, לא נזלזל .

ההורים

בהמשך לשיח בכיתות חשוב למצוא דרך לחזק גם את ההורים, להזכיר להם שיש להם כוחות ועוצמות לנהל את ההתמודדות של ילדם עם המצב:

חשוב לזכור שלכל הורה יש שאיפה ואחריות שילדיו יחיו בשלום ובטוב, שלמים ובריאים פיזית ונפשית, כשעתידם מוגן ופתוח ככל האפשר. להורים יש יכולת להשפיע על ניהול ההתמודדות של ילדיהם עם המצב.

התפקיד ההורי כולל:

1. הגנה ושמירה על ילדם
2. הקשבה ושיח פתוח
3. תמיכה רגשית ואחזקת הרגשות המורכבים
4. הכוונה לקבלת החלטות אחראית במצבים מורכבים
5. הצבת גבולות ומצפן התנהגותי-אחראי
6. מתן תפקידים חיוביים שיש בהם משמעות ותחושת תרומה: עשייה ופעולה מפחיתות חוסר אונים ומגבירות תחושת שליטה במצב. ניתוב העוצמות הרגשיות של הילדים לעשייה חיובית, הן בזמן אירועי חירום והן באופן מתמשך בתקופת החירום, יכולה לסייע לתלמידים בהתמודדות הרגשית ולהורים בביסוס הסמכות ההורית.

”וְהָיָה אֱמוּנַת עֲתִידֶךָ חֶסֶן יְשׁוּעַת חֻכְמַת וְדַעַת יִרְאַת ה' הִיא אוֹצְרוֹ”

ישעיהו לג, ו

אל אנשי החינוך בחמ”ד,

אנשי שפ”י וצוותי חינוך יקרים,

עם ישראל נמצא בתקופה קשה. הלחימה בדרום הארץ עודנה נמשכת ותלמידינו עודם נמצאים תדיר במרחבים מוגנים. בערים המעורבות השתרר שקט מתוח, לאחר ימים בהם ספגנו חרדה קשה, פגיעות ואובדנים כואבים. בימים אלה אנו יוצאים ממשבר הקורונה, והשפעות תקופה זו עדיין נוכחות. גם אסון מירון עודנו נוכח במחשבותינו.

אנו מפנים מבטינו מעלה, בתפילה ובאמונה, ואחד אל השני- להתחזקות משותפת.

במתווה זה נפרט כיצד ננהל שיח בכיתה ובחדר מורים, לחיזוק החוסן האישי והקהילתי, תוך חיזוק האמונה בעת קושי. כאנשי חינוך אנו חותרים לסייע לתלמידינו ולהיות עבורם ככל הניתן עוגן של מוגנות, יציבות וקשר גם בימים קשים. תלמידינו נחשפו ונחשפים למציאות לא פשוטה שמציפה מנעד רגשות ומחשבות. החשיפה למציאות מתקיימת באופן ישיר, דרך אמצעי התקשורת, בשיח המשפחתי ובדרכים שונות של מעורבות שהם עצמם נוקטים. כדי לעבד את המצב חשוב לקיים עם התלמידים שיח פתוח. חשוב ליצור מרחב שיח שיעזור להם להכיל את העוצמות הרגשיות ושיסייע להם לחדד מודעות לכוחות שלהם להתמודד עם המצב. מרחב בטוח לשיח שיאפשר להם לשמוע את חברת השווים ומתוך כך לחזק לכידות חברתית, תחושת שייכות וערבות הדדית הן בכיתה, הן בקהילה והן במדינת ישראל כולה. שיח שיסייע לתלמידים לקיים דיאלוג מכבד ומוגן, להתמודד עם אתגרי המציאות ולפתח לעצמם מגוון תגובה והתמודדות מושכלים ויעילים.

נשוב ונאמר לתלמידים – אנחנו כאן **יחד בכיתה, כקהילה כיתתית ובית ספרית**. יחד נתמודד ונתגבר, גם אם השיח בינינו מורכב ומציף ומכאן **נמשיך ללמוד יחד ולחיות יחד**.

יש להפעיל שיקול דעת באשר לאופי השיח ועומקו, בהתאמה להרכב הכיתה ולגיל התלמידים.

מטרות השיח:

1. הבעת הבנה ועידוד הבעת תחושות, רגשות ומחשבות נוכח המצב. דגש על הבעת דעות ותחושות שונות בדרך מקובלת ומכבדת.
2. הנכחת משאבים אישיים, קבוצתיים וקהילתיים, המאפשרים לנו להתמודד ולפעול בעת הזאת. חיזוק החוסן האמוני, האישי והקבוצתי.
3. הבעת אמון ביכולתם של מבוגרים ותלמידים לפעול באכפתיות, מתוך ערבות הדדית ובהתאם לאמות מידה מקובלות ולחוק.
4. שלילת השימוש באלימות ככלל, וכאמצעי להביע צורך או להשיג מטרה בפרט.

כאנשי חינוך אתם מהווים מנהיגים, סוכני שינוי ומבוגרים משמעותיים, והתלמידים זקוקים למנהיגות שלכם ומחכים לה. בכוחכם לזמן שיח מוגן ורלוונטי עם התלמידים. השיח החינוכי-רגשי יאפשר לתלמידים לבחון את רגשותיהם ומחשבותיהם באופן מווסת תוך הקשבה לקולות נוספים. השיח עמם הוא הכוח שלנו להשפיע לטובה, לווסת, להגן עליהם ולהזכיר להם שיש להם על מי לסמוך. השיח החינוכי-רגשי צריך להתקיים באופן **מתמשך** וגמיש, בכל דרך שמתאפשרת לכם: פנים אל פנים בכיתות (עם חידוש הלימודים) בשיח מקוון או טלפוני מרחוק, במפגשים אישיים וקבוצתיים. חשוב לאפשר לכל תלמיד את המרחב הנכון לו לדבר ולשתף. לכבד גם תלמידים שבחרים שלא לשתף ולאפשר זאת. עבור אותם תלמידים כדאי ליצור גם הזדמנויות לשיח בזוגות או בקבוצות קטנות ואינטימיות יותר.

הצוות החינוכי

חשוב להיפגש בצוות החינוכי לשיח מקדים בהנחיית אנשי המקצוע של שפ"י (בזום או במפגש בוקר) טרם הכניסה לכיתות. במפגש נתכונן לכניסה לכיתות, נשתף בספקות, בתחושות או ברעיונות.

כמה דגשים חשובים למפגש הצוות:

1. נזכיר זה לזה שאנחנו במשימה יחד, פועלים כצוות בעל לכידות מקצועית וחוסן ארגוני. גם בינינו הערבות ההדדית היא כלי ומשאב וגם אצלנו, כמו אצל תלמידינו, אף אחד לא נשאר לבד.
 2. נשתף, שגם אנו עוברים חוויות לא פשוטות שעלינו לעבד כדי להרגיש מוחזקים ונכונים לקראת השיח החינוכי-רגשי בכיתה.
 3. השיח בצוות יזכיר לנו שאנו מנהלים את השיח בכיתה מתוך הסמכות החינוכית והמקצועית שלנו. התלמידים זקוקים לשיח מסודר, מארגן, מקצועי מדמות סמכות משמעותית.
 4. התהליך שאנו נעבור בינינו כצוות מקביל לתהליך שיקרה בכיתה, בכוחה של ההתנסות בתהליך להעניק לנו תחושת בטחון ומסוגלות.
 5. אנו פועלים מתוך תחושת שליחות ומשמעות מקצועית. תובנה זו תסייע לנו להפריד בין ההיבט האישי להיבט התפקידי שנמסר בידינו כעת. הפרדה זו חשובה הן משום שהיא עוזרת לנו לשמש דוגמה אישית והן משום שהיא מספקת לנו תחושת הגנה בהיותנו משימתיים.
- נזכיר את חשיבות השיתוף גם לאחר השיח עם התלמידים ואת יכולתנו לפנות ליועצת בית הספר או לפסיכולוגית בשפ"ח להתייעצות, הן לגבי תלמידים שלאור השיח התרשמנו שהם זקוקים לסיוע, והן לשם שיתוף אישי וחשיבה.

התלמידים והתלמידות

איך ננהל את השיח?

1. **נתנהל באופן שקוף וגלוי.** נאמר לתלמידים – "אכן, הנושא רגיש, כואב ומורכב ולא קל לדבר. והנה, בכל זאת אנו בוחרים לדבר עליו כי אנו מאמינים שביכולתנו להכיל את המורכבות וכי אם נצליח לדבר נצליח גם להתגבר על רגשות קשים ולצאת מתחושת האין-מוצא."
2. **נשאף להפיח תקווה ולהשיב אמון.** נאמר לתלמידים – "אנחנו מאמינים בכם ובנו ובכוח של כולנו לשמור על עצמנו. אנחנו פה יחד – חזקים מספיק כדי לדבר ולהקשיב, חזקים מספיק כדי להתגבר ולהתמודד. יש לנו תקווה ואמונה שהמצב ישתפר והשקט בתוכנו ומסביבנו ישוב במהרה. ועד אז, לא נשארים לבד – משתפים ומשתתפים."
3. **נתבטא באופן מבוקר ומדויק, בקול שקט ונינוח.** נפעל כדי למנוע הצפה רגשית והצפה במידע שאינו תואם גיל או שאינו הכרחי.
4. **נאפשר שיח פתוח ובטוח,** נעודד את התלמידים להביע את עמדותיהם. נאזין להם האזנה שלמה. בהמשך, נאתגר אותם עם שאלות הרחבה ורק אחר כך נעביר את המסר החינוכי שלנו.
5. **נאזין באוזן רגישה ולא שיפוטית** לתיאורי ההתנהגות והסיפורים ונשתדל להיות רגישים גם למה שלא נאמר ולא דובר בקול.
6. **נאפשר לכוח הקבוצתי בכיתה לייצר שיח משמעותי** ומשפיע לטובה ונוודא שהקול המאחד, שמגנה את האלימות ונותן תקווה נשמע היטב בכיתה.
7. **נאפשר לתלמידים לשתף** בעוד תחומי חיים ומצבי חיים מורכבים שמבחינתם מתקשרים לנושא.

התלמידים ישאלו שאלות רבות, איך נענה לתלמידים?

1. **נהדהד את השאלה** – "אני שומעת שאתה שואל אם אני חושבת שהמצב יסתיים בקרוב?"
2. **נביע אמפתיה לשואל** – "אני שומע שאת כועסת וחושבת שהמצב לא צודק."
3. **נתייחס לתוכן** שנשאל בדרך בה נרגיש מוגנים באופן אישי, בגבולות הביטוי הלגיטימי ובאופן מבוקר. כשלא תהיה לנו תשובה, נאמר זאת באופן גלוי וישיר.
4. **נעביר מסר מחזק**, שמביע אמון בתלמידים, מפיה תקווה ומזכיר שכולנו כאן יחד בהתמודדות משותפת

להלן ריכוז עבודתם מסרים שיכולים לשמש לכם כעוגן בשיח -

1. אנחנו בתקופה קשה. תקופה זו גורמת גם לשאלות על דרכנו. אנו מאמינים שנצא מחוזקים מהבירור הזה.
2. אנחנו מאמינים שמה שקורה כרגע הינו חלק מתמונה גדולה יותר, אותה אין אנו מבינים.
3. "והיא שעמדה לאבותינו ולנו... בכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו, והקדוש ברוך הוא מצילנו מידם" – אנו מאמינים שנעמוד גם במערכה הזו.
4. אנו עדים למופעים רבים של ערכות חברתיות מדהימה ומרגשת, אירוח, משלוח מזון לתושבי הערים המעורבות, התגייסות לעזרה בשמירה ועוד.
5. כך, לכל אחד ואחת יכול להיות תפקיד חיובי במערכה הזו. אם במעגל המשפחתי, הבית ספרי, או הארצי. כל אחד ואחת יכולים להוסיף אור וטוב.
6. "עם הנצח לא מפחד מדרך ארוכה": אנו מצפים לגאולה, אך מדובר בתהליך ארוך. עברנו דרך מדהימה ב 73 שנה וברור שיש עוד דרך לעבור. אורך הרוח הזה בכוחו לצמצם את המצוקה ולתמוך בעשייה שמקורה באורך רוח, סבלנות ונשימה עמוקה.
7. המשבר הנוכחי מזמן לנו אפשרות להעמיק את תפיסתנו האמונית, להבין את מקומנו כאן ולחזק את החוסן האמוני שלנו. בה בעת אנו מפתחים את היכולת להיכרות מעמיקה עם השונה מאיתנו, ועם ערכיו ותפישותיו. שמירה על המרקם החברתי של העם היא משימה מרכזית בימים אלה, והאופן בו אנו מנהלים את השיח הוא חלק מהשמירה הזו.
8. **אנו מתנגדים לאלימות מכל סוג**: במרחב הפיזי והווירטואלי, ברשתות החברתיות. אלימות אינה לגיטימית בשום צורה, בשום הקשר, כלפי כל אדם.
9. זכותכם להביע את הדעות ואת הרגשות שלכם. זכותכם לבקש ולדרוש מה שחשוב לכם. זכותכם להרגיש רגשות מורכבים כלפי אנשים אחרים בסביבה.
10. לתרגום של רגש לפעולה יש השלכות. **הפרידו בין ההרגשה שלכם לבין ההתנהגות שלכם**. התנהגות אלימה פוגעת בך ובאחרים והיא עבירה על החוק ומביאה עמה מחירים כבדים.
11. כשנער או נערה עוברים על החוק הם משלמים מחיר אישי כבד, ובנוסף גורמים למשפחתם ולקהילה לדאגה, לפגיעה ולסבל.
12. חובתכם להפעיל שיקול דעת ולבחור דרכים חוקיות, מקובלות ומקדמות כדי להביע את הדעות והרגשות שלכם.
13. חובתכם להביע את עצמכם באופן שנאמן לכם אך אינו אלים כלפי אדם אחר.
14. שימו לב גם לאופן בו אתם מתבטאים ברשת החברתית – הפצת הודעות ביוש (שיימינג) או מידע כוזב שזורע בהלה והסתה הם עבירה על החוק ועלולים לפגוע ולסכן אתכם ואת הסביבה.
15. ברשתות החברתיות עובר לא פעם מידע כוזב שעלול לגרום להסקת מסקנות מוטעית ולבחירה בהתנהגויות מסוכנות ומזיקות. הפעילו שיקול דעת, הצליבו מידע ובדקו מהימנות ומקור. אל תפיצו מידע לא אמין או מידע שיש בן מן ההסתה או הביוש.

16. ביכולתכם לגלות אחריות אישית ולא להיגרר אחרי לחץ חברתי. אל תהססו להסס – היסוס זה הפגנת כוח! היסוס מלמד על חופש בחירה, חופש התלבטות ויכולת לבחור נכון.
17. הביטו סביב, האנשים בכיתתכם, במשפחתכם, בעיר, בארץ, בעולם הם אנושיים ורגישים כמוכם. זכרו תמיד להתחשב ברגשותיהם, לכבד אותם, את עולמם ואת בטיחותם. מי ייתן וגם אתכם יכבדו תמיד - בכל מקום ובכל זמן.
18. אפשר לדבר על הכל. בדיוק כמו השיחה שאנו מנהלים כאן. אפשר לדבר אתנו כמבוגרים על כל נושא, בלי שנבהל ובלי שנחרוץ דין. אל תישארו לבד עם רגשות מורכבים, לחצים או דאגות.
19. אנו מקווים ומאמינים כי מנהיגים מכל הקשת החברתית יפעלו למיגור האלימות ולחיזוק השיח המוגן והמקדם.

העקרונות לניהול שיח מוגן בכיתה כפי שנציג אותם בפני התלמידים –

השיח מורכב ורגיש לכולנו ולכן אנו מבטיחים אחד לשני ש:

1. כל אחד, לפני שיתחיל לדבר יאמר ביטוי קצר של הבנה למישהו אחר שדיבר בכיתה, כדי לאפשר אווירת שיתוף וקבלה.
2. נאמין שכולנו רוצים בטוב, נזכור שאנחנו יחד. שהיחסים בינינו חזקים ושחשוב לנו לשמור על היחסים הטובים בינינו ככיתה.
3. כשמישהו ידבר נקשיב לו עד הסוף, לא נגיב, לא נתווכח, לא נביע דעה.
4. נבין אם מישהו מהחברים מעדיף לא לדבר.
5. כל קול נחשב: מותר להגיד הכל כל עוד איננו מעליבים או מאיימים על מישהו אחר.
6. נדבר רק בלשון אני, על עצמנו ולא נדבר על אחרים – נשמור על פרטיות ואי שיפוטיות.
7. לא נשפוט, לא נשלוט, לא נזלזל.

ההורים

בהמשך לשיח בכיתות חשוב למצוא דרך לחזק גם את שותפינו ההורים, לשתף אותם בשיח שבוצע בכיתה על עקרונותיו והמסרים שבו, ולהזכיר להם שיש להם כוחות ועוצמות לנהל את ההתמודדות של ילדם עם המצב:

חשוב לזכור שלכל הורה יש שאיפה ואחריות שילדיו יחיו בשלום ובטוב, שלמים ובריאים פיזית ונפשית, כשעתידם מוגן ופתוח ככל האפשר. להורים יש יכולת להשפיע על ניהול ההתמודדות של ילדיהם עם המצב. התפקיד ההורי כולל:

1. הגנה ושמירה על ילדם
2. הקשבה ושיח פתוח
3. תמיכה רגשית ואחזקת הרגשות המורכבים
4. הכוונה לקבלת החלטות אחראית במצבים מורכבים
5. הצבת גבולות ומצפן התנהגותי-אחראי
6. מתן תפקידים חיוביים שיש בהם משמעות ותחושת תרומה: עשייה ופעולה מפחיתות חוסר אונים ומגבירות תחושת שליטה במצב. ניתוב העוצמות הרגשיות של הילדים לעשייה חיובית, פעולות חסד, חיזוק התושבים באזורי העימות, הן בזמן אירועי חירום והן באופן מתמשך בתקופת החירום, יכולה לסייע לתלמידים בהתמודדות הרגשית ולהורים בביסוס הסמכות ההורית.

”ה’ עוז לעמו ייתן, ה’ יברך את עמו בשלום”

מערכי פעילות ומודלים לשעת מחנך- מינהל חברה ונוער

מחנכות ומחנכים יקרים,

ליבנו עם אזרחי ישראל הנמצאים בשעות האלה תחת איומי הטילים והאלימות הגואה שנכפו עליהם. בעקבות האירועים הקשים הפוקדים את ארצנו בימים האחרונים, אנו קוראים למחנכות, למחנכים ולבעלי התפקידים בחינוך החברתי לפעול לחיזוק רוחם של בני הנוער, להעמקת השיח הערכי גם ובמיוחד בשעת משבר, לניתוב האנרגיות לצמיחה ולהתחזקות, **לא לאלמוניות** ולעידוד פעילויות המראות את הטוב למען הקהילה. לפניכם קישורים למערכי שיעור, מודלים רלוונטיים ופעילויות בחינוך החברתי-קהילתי:

- [מודל לדיון באירועים אקטואליים](#)

- ["אתם לא לבד" פעילויות לשעת חירום ולהפעלת ילדים ובני נוער](#)

- ["לראות את האור" בואו נשמור על הערכים המשותפים שלנו](#)

מערכים לשעת מחנך:

- [שותפות ואחדות – יחידה מקוונת](#)

- [שותפות ואחדות יחידה מקוונת – חמ"ד](#)

- [מסטריאופים וגזענות לשותפות ואחדות – יחידה מקוונת](#)

- [מסטריאופים וגזענות לשותפות ואחדות – יחידה מקוונת חמ"ד](#)

- [יום האחדות תשפ"א](#)

חומרים בשפה הערבית:

- [מודל לדיון באירועים אקטואליים](#)

- [קופסאות הפחד והכוח](#)

- ["אכפת לי אכפת לנו"](#)

קידום מפגשים בחברה הישראלית:

- [חוברת מפגשים בחברה הישראלית](#)

- [דגמים של מפגשים](#)

- [ארגונים בתקנת מפגשים בחברה הישראלית](#)

מנהיגות צעירה לוקחת אחריות:

- קריאה לתלמידי המנהיגות הצעירה לפעול מתוך אחריות ורגישות חברתית לתלמידים ולמשפחות שזקוקות לתמיכה ולסיוע.

- מומלץ לכנס את מועצת התלמידים הבית ספרית להעלאת רעיונות ולגיבוש דרכי פעולה, תוך הפקת לקחים ממשברים קודמים והתייחסות לגורמים מחזקים שסייעו בהתמודדות עמם.

- **מועצת התלמידים והנוער הארצית** – פתחו שלושה צוותי חירום: בתחום הלימודי, בתחום חברתי-רגשי ובתחום המדיה והתקשורת. התעדכנו בפעילות ["מחליטים שביחד"](#) בעקבות המצב בארץ. לעדכוני נוספים ופניות ניתן להיכנס לפייסבוק ולאינסטגרם של מועצת התלמידים והנוער הארצית.

מערך שיעור ישראל 2021 – עובדות ומספרים- המטה לחינוך אזרחי

מטרת השיעור

1. התלמידים יכירו את הרכב האוכלוסייה בישראל ובעיקר בערים המעורבות.
2. התלמידים יפתחו ראייה מורכבת של המציאות ויראו כי רוב תושבי הערים המעורבות אינם נוטלים חלק באירועים האלימים.
3. התלמידים ייחשפו למקרים בהם מתקיימים שיתופי פעולה בין יהודים וערבים בישראל בשנה האחרונה.

עזרים

מקרון + מחשב.
מותאם לשיעור מקוון

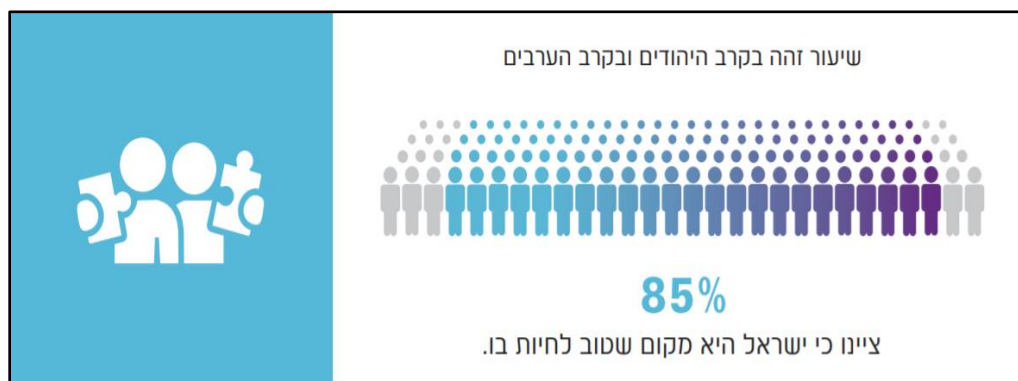
מהלך השיעור

פתיחה: 20 דקות

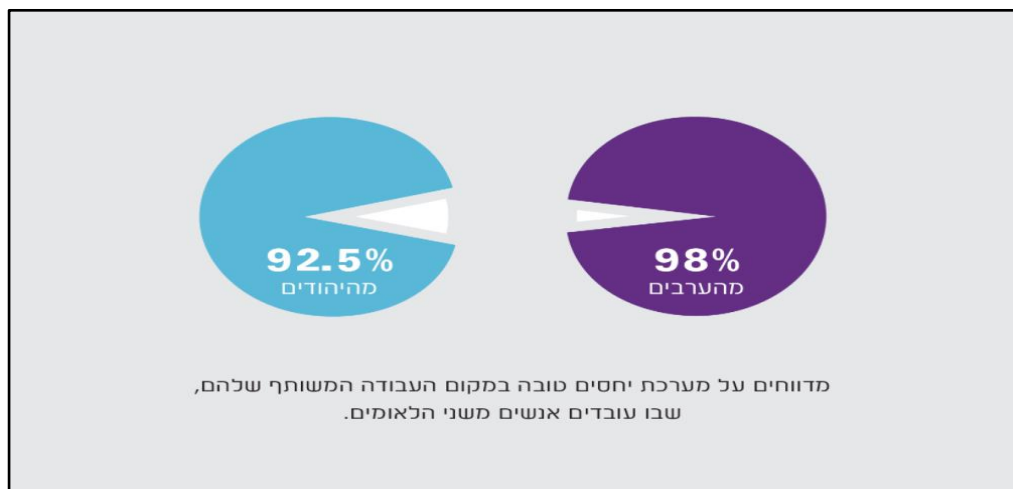
הצגת השקופיות של נתונים על האוכלוסייה הישראלית בישראל

[במחקר](#) שנעשה על ידי המכון הישראלי לדמוקרטיה ב 2019 נמצאו הנתונים הבאים:

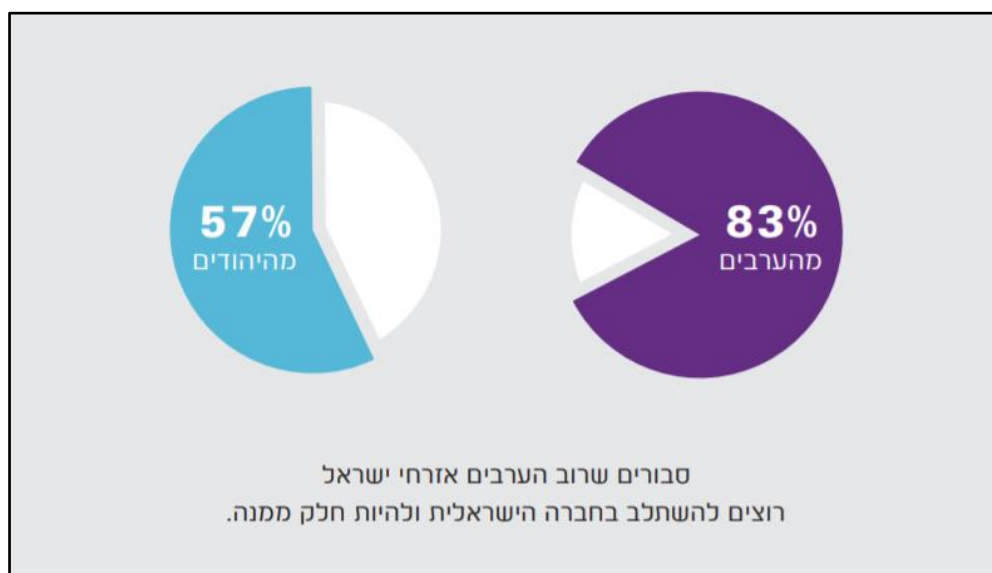
שקופית 1

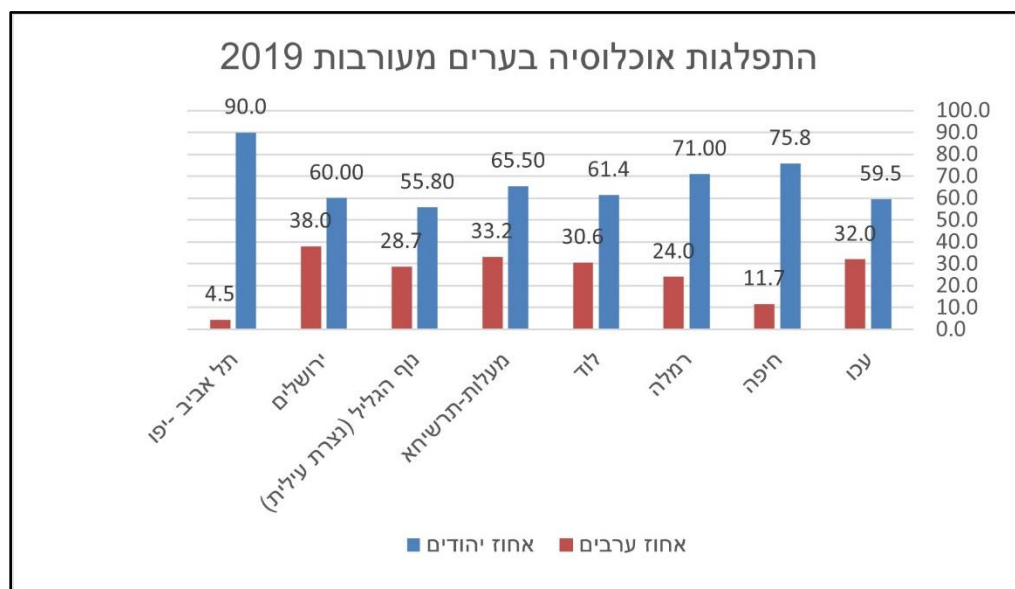
שקופית 2

שקופית 3

שקופית 4

מתוך: אתר הלמ"ס

שאלות לדיון בעקבות הצגת השקופיות:

1. מה חידשה לכם הצפייה בשקופיות. מה למדתם חדש? מדוע? מה חשבתם קודם?
2. מה אפשר ללמוד מתוך שקופיות 1-3 על היחס של שתי האוכלוסיות יהודית וערבית כלפי מדינת ישראל?
3. מה אפשר ללמוד מתוך שקופיות 1-3 על היחס של שתי האוכלוסיות: יהודית וערבית אחת כלפי השנייה.
4. מהן המסקנות שאפשר ללמוד מתוך שקופית 4 על יחסים בין שתי האוכלוסיות יהודים וערבים בערים מעורבות?
5. מה אפשר לקחת מהנתונים המופיעים לגבי המציאות העכשווית שלנו?

דגשים למורה:

- ישנן נקודות דמיון משותפות בין האוכלוסיות היהודית והערבית בישראל בכל הנוגע ליחס למדינת ישראל, למקום העבודה ולרצון להשתלב.
- האירועים האחרונים בהם ראינו אלימות בין האוכלוסיות היהודית והערבית בעיקר בערים המעורבות הם קשים מאוד.
- למרות האירועים הקשים – חשוב להדגיש כי מדובר במיעוט קיצוני משני הצדדים, כאשר רוב האזרחים מעוניינים בהמשך דו קיום, חיים בטוחים ומשותפים בישראל.

חלק שני – מדרש תמונה ודיון – 25 דק'

בצילומים ניתן לראות שיתופי פעולה וסולידריות אזרחית בין יהודים וערבים בישראל בתחומים של חינוך, רפואה, בטחון פנים.

הערה כללית: ניתן לבצע את החלק הזה במסגרת של קבוצות/חלוקה לחדרים וא"כ מליאה.

תמונה 1

עובדי בית החולים רמב"ם – יהודים וערבים – במסר של שלום ודו-קיום / צילום: הקריה הרפואית רמב"ם גלובס 12.5.21

תמונה 2

תלמידים יהודים וערבים סוללים במשותף את שביל האחדות, 5.5.18

[החולה חאג' חמאדה קיבלה כליה מעידו גולדברג](#) צילום ynet 19.9.19

שאלות לדיון עם התלמידים:

1. מהן התחושות שעולות בכם לאחר הצפייה בתמונות?
2. ספרו על חוויה אישית/משפחתית/מהסביבה הקרובה בה נתקלתם במפגש חיובי עם אוכלוסייה אחרת.
3. למה יש חשיבות כה גדולה לחברה בישראל בחיזוק החיים המשותפים בין אוכלוסיות יהודיות וערביות?
4. מהן הסכנות הטמונות לחברה הישראלית בהמשך הקיטוב והשנאה בין אוכלוסיות?
5. האם ניתן לדעתכם לקדם את הסולידריות בחברה הישראלית לאחר המשבר הנוכחי? כיצד ניתן לעשות זאת?
6. "אנשים בקרב האוכלוסייה היהודית והערבית מתבצרים בעמדות שליליות כלפי האוכלוסיה האחרת" כיצד ניתן לדעתכם לשנות מציאות זאת?
7. מה התפקיד שלכם כבני נוער בעיצוב פני חברה ישראלית לשנים הבאות?

המורה יסכם את תשובות התלמידים בלוח שיתופי/בריסטול וידגיש כי:
האירועים האחרונים מציגים את הקושי שיש בחיים משותפים בין אוכלוסיות שונות, אך יש לנו מחויבות לאחות את השברים וליצור חיבורים עם האוכלוסייה האחרת, כיוון ש"אין לנו ארץ אחרת."
בנוסף, המורה יחזור למסקנות שעלו מתוך השקפים בתחילת השיעור, ועל נקודות הדמיון בין שתי האוכלוסיות ועל הרצון להשתלב ולקיים חיים של דו קיום וסולידריות אזרחית.

מערך שיעור "הלוואי שבחברה שלנו..." – המטה לחינוך אזרחי

הקדמה

במערך שיעור זה אנו מעוניינים להדגיש את הטוב – חברה בה היינו רוצים לחיות – חברה בעלת סובלנות וערכות הדדיות, חברה המיישמת את האמרה "ואהבת לרעך כמוך" גם אם אינו כמוך..

משך זמן הפעילות

שיעור כפול של 90 (45 דק כל אחד) דקות.

עזרים

נספח 1 – מילות השיר "הלוואי" – כמספר תלמידי הכיתה
נספח 2 – הלוואי שבחברה שלנו... – כמספר מחצית תלמידי הכיתה
נספח 3 – מעשים טובים של יום יום – כמספר מחצית מתלמידי הכיתה
לשיעור פנים אל פנים: עזרים לפעילות אישית וקבוצתית – עיתונים/ירחונים/בריסטולים גדולים וקטנים/צבעים וטושים/מספרים, בלונים
לשיעור מקוון: לוח פדלט כיתתי.

מטרות מערך השיעור

1. התלמידים יתמקדו בערכים של סולידריות אזרחית כחלק מהחברה בה היו רוצים לחיות.
2. התלמידים יעסקו בהנכחת הטוב – עיסוק בעשיית הטוב הנעשית יום יום שאינה "תופסת כותרות".
3. התלמידים ינהלו דיון בנוגע לאחריות האישית שיש להם לשיפור המצב וליצירת חברה טובה יותר – ויביאו לידי ביטוי את המשפט - השינוי מתחיל בי .

פתיח – 10 דקות

המורה יציג את נושא השיעור :

לאור אירועי האלימות שהתרחשו בשבועות האחרונים, בשיעור זה אנחנו נתמקד בטוב – בחלום – בחברה שבה היינו רוצים לחיות בה ולגדל בה את ילדנו ובמעשי הטוב הקיימים (ויש כאלה!) בחברה שלנו.

המורה יפתח בהשמעת שיר לתלמידים + חלוקת המילים :

1. השיר "הלוואי" שנכתב על ידי אהוד מנור, מילות השיר מצורפות בנספח 1

[קישור לשיר "הלוואי"](#) (בביצוע יהודית רביץ)

פעילות אישית וקבוצתית – 25 דקות: הלוואי שבחברה שלנו ומעשים טובים של יום יום

המורה יחלק את הכיתה לשתי קבוצות: (בשיעור מקוון – חלוקה לחדרים בזום)
קבוצה א' - תתמקד בחלום – כל אחד מה "הלוואי" שלו לגבי חיים ביחד – החיים בחברה אליה אני רוצה להשתייך.
קבוצה ב' - תתמקד במעשים של טוב שיש יום יום בחברתנו. ניתן לכוון את התלמידים לאירועים שהתרחשו בתקופת הקורונה של עזרה הדדית וערבות חברתית ואזרחית (סולידריות אזרחית).

הנחיות לקבוצה א' – "הלוואי":

עבודה אישית – 10 דקות

כל תלמיד יתמקד בחלום שלו – הלוואי שבחברה שלנו (מצ"ב דף בנספח 3)
על כל תלמיד להגדיר שני ערכים (כגון: ואהבת לרעך כמוך/עזרה לזולת/ כבוד לאחר/סובלנות) שחשוב לו שיתקיימו בין האנשים החיים יחד בחברה ולהסביר מה משמעותם בעיניו ומדוע בחר דווקא בהם. על התלמיד לבטא זאת בכל צורה – קולאז', שיר, סיסמא/סלוגן ועוד...

עבודה קבוצתית 15 דקות

בסיום העבודה האישית כל ארבעה תלמידים יעבדו יחד - ייצרו את החלום המשותף של ארבעתם ויכינו אותו להצגה לכיתה בכל דרך יצירתית הנראית להם.
ביצירה שתוצר הקבוצה על התלמידים לאגד את הערכים שעלו והחלומות השונים ולא לבחור מבין ערכים אלה – חשוב שכל ערך של תלמיד יתבטא בעבודה הקבוצתית.

הנחיות לקבוצה ב': עושים טוב

עבודה אישית – 10 דקות

על כל תלמיד לחשוב על מעשים טובים (התנדבות/נתינה לאחר בכל דרך) אותם הוא עצמו עשה/חווה/היה שותף או התנדבות ונתינה של אדם שהוא מכיר (קרוב משפחה/חבר/שכן ועוד...)
חיפוש אחר עשיית טוב באינטרנט - עבודה עם סמארטפונים וחיפוש אחר מעשים טובים הנעשים בצורות מגוונות.

הערה למורה: אם ישנם תלמידים שאינם מוצאים מעשה טוב/ המורה יכול מראש לחלק לתלמידים אירועים טובים שהתרחשו בישראל.

דוגמאות :

"ראיתי את המוות ואמרתי שמע ישראל"

כשמצבו של שלמה גלסטר ז"ל (74) הידרדר, הבין איבראהים שמשפחתו לא תספיק להגיע כדי להיפרד ממנו | "ניסיתי לחשוב מה הייתה עושה המשפחה אם הם היו פה. החיסון הנפשי שלנו זה רק בחיבור ובאחדות". בתוך : דבר, 1, 18.2.21

